

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५

सम्बन्धी केही तथ्यहरू

सुरक्षा परिषद प्रस्ताव भनेको के हो?

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव भनेको संयुक्त राष्ट्र संघका सदस्य राष्ट्रहरू बीच कुनै एक विषयमा कसरी काम गर्ने भन्ने एउटा समझदारी हो। कुनैपनि प्रस्ताव अनुमोदन भएपछि त्यो विषय संयुक्त राष्ट्र संघको कार्य तालिकामा समावेश गरिन्छ। त्यसपछि सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरू त्यसलाई कानुनी रूपमा मान्न बाध्य हुन्छन्। हरेक नागरिकसंग आफ्नो राष्ट्रको वा अन्य कुनै राष्ट्रको सरकारलाई उक्त प्रस्ताव कार्यान्वयनको माग गर्ने अधिकार निहित हुन्छ। त्यस्तै प्रस्तावमा उल्लेखित प्रतिबद्धताहरू कसरी कार्यान्वयन भई रहेका छन् सो को प्रतिवेदन तयार गर्ने जिम्मेवारी हरेक सदस्य राष्ट्रहरूको हुन्छ।

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ भनेको के हो?

सन् २००० अक्टोबर ३१ मा संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषदको ४२३१ औं बैठकले प्रस्ताव १३२५ लाई सर्व सम्मत रूपमा पारित गरेको हो। यस प्रस्तावलाई अन्तर्राष्ट्रिय महिला अधिकार र महिला, शान्ति र

सुरक्षाको क्षेत्रमा कोशेढुङ्गा मान्न सकिन्छ। संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ सुरक्षा परिषदको पहिलो औपचारिक र कानुनी दस्तावेज हो। यसले द्वन्द्वरत पक्षहरूलाई द्वन्द्वको समयमा, शान्ति निर्माण र द्वन्द्व पश्चातको पुननिर्माण प्रकृत्यामा महिला र बालिकाहरूको अधिकार र आवश्यकताको सम्मान गर्न विशेष जोड दिन्छ। यो प्रस्तावले सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा र द्वन्द्व पश्चात पनि महिला र बालिकाहरूको सुरक्षामा जोड दिंदछ।

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ संसार भरिकै महिलाहरूको लामो संघर्ष पश्चात आएको हो। यो अन्तर्राष्ट्रिय महिलाहरूको संगठन, ग्रामिण संजालहरू, सहयोगी सदस्य राष्ट्रहरू र संयुक्त राष्ट्र संघको विभिन्न निकायहरूको बृहत प्रयासको उपलब्धि हो। त्यस्तै यो प्रस्ताव सन् १९९० को दशकमा सम्पन्न भएका संयुक्त राष्ट्र संघको श्रृंखलाबद्ध सम्मेलनहरूमा मानव अधिकारको सिद्धान्तहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले पालना गर्न जोड दिँदै हरेक क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिताको लागि भएको महत्वपूर्ण प्रतिबद्धताहरूको परिणाम पनि हो। यसरी संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ ले विगतका नीतिगत संयन्त्रहरूमा थप शक्ति प्रदान गरेको पाईन्छ।

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ किन महत्वपूर्ण छ?

- ▶ शान्ति स्थापनामा महिलाको सहभागिता र सुरक्षाको क्षेत्रमा संयुक्त राष्ट्र संघको सबैभन्दा शक्तिशाली निर्णायक निकाय सुरक्षा परिषद मार्फत गरिएको महत्वपूर्ण प्रतिबद्धता हो ।
- ▶ सुरक्षा परिषदको प्रस्ताव भएकोले यसलाई विश्वसमुदायद्वारा अन्तर्राष्ट्रिय कानून मानिएको छ र सम्पूर्ण सदस्य राष्ट्रहरू यसलाई कार्यान्वयन गर्न बाध्य हुन्छन् । नेपाल पनि संयुक्त राष्ट्र संघको सदस्य भएको नाताले यस प्रस्ताव अनुसार काम गर्न र यसलाई कार्यान्वयन गर्न बाध्य छ ।^१
- ▶ यसले औपचारिक रूपमा शान्ति निर्माण प्रकृया र शान्ति सम्झौताहरू कार्यान्वयन गर्दा महिला समावेशीकरणलाई स्विकार गर्दछ ।
- ▶ द्वन्द्वको समयमा र द्वन्द्वपछि पनि महिला र बालिकाहरूको आवश्यकताहरूलाई महत्व दिने यो एउटै मात्र विशिष्ट प्रस्ताव हो ।
- ▶ यसले सदस्य राष्ट्रहरू लगायत सम्पूर्ण सम्बन्धित साभेदारहरू- संयुक्त राष्ट्र संघ सदस्य राष्ट्रहरू, नागरिक समाज, प्रहरी तथा न्यायपालिकाहरूलाई शान्ति स्थापना प्रकृयामा महिलाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्न र द्वन्द्वग्रस्त क्षेत्रहरूमा महिला तथा बालिकाहरूको सुरक्षामा सुधार गर्न बाध्य तुल्याउँछ ।
- ▶ प्रस्तावमा भएका नितिहरू कार्यान्वयन गर्न र महिला र बालिकाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनको लागि सदस्य राष्ट्रहरूलाई यस प्रस्ताव मार्फत उत्तरदायी बनाउन सकिन्छ । तसर्थ, संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद १३२५ सम्पूर्ण साभेदार राष्ट्रहरू देखि ग्रामिण तहका नागरिक समाजको लागि एउटा शक्तिशाली संयन्त्र सावित भएको छ ।

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ का मुख्य प्रतिबद्धताहरू:

यस प्रस्तावले सुरक्षा परिषद, संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासचिव, सदस्य राष्ट्र र अन्य समूहहरू (गैर सरकारी व्यक्ति, लडाकुहरू, मानवीय सेवा प्रदायक र नागरिक समाज) लाई निम्न पाँच अन्तर-सम्बन्धित क्षेत्रहरूमा कार्य गर्न आह्वान गर्दछ ।

१. शान्ति निर्माण तथा निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता

- ▶ द्वन्द्व रोकथाम, व्यवस्थापन तथा द्वन्द्व समाधानको लागि सदस्य राष्ट्रहरूले राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्था तथा संयन्त्रहरूको हरेक निर्णायक तहमा महिलाहरूको प्रतिनिधित्वलाई वृद्धि गर्नु पर्दछ । यो प्रतिबद्धता नेपालमा प्रतिनिधि सभाले जुन २००६ (२०६३ जेठ) मा गरेको घोषणा संग सम्बन्धित हुन सक्दछ । यो घोषणाले राज्यको हरेक तहमा ३३% महिलाहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने प्रतिबद्धता जनाएको छ ।
- ▶ संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासचिवले अब धेरै संख्यामा विशेष महिला प्रतिनिधि तथा दूतहरू नियुक्त गर्नु पर्दछ । तर यो नेपालको सन्दर्भमा लागू भएको छैन । विगतमा संयुक्त राष्ट्रसंघबाट नेपाल पठाइएका दूतहरू सबै पुरुष थिए । वर्तमान अवस्थामा नेपाल स्थित संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसनका (UNMIN) लागि संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासचिवको विशेष दूत तथा सहायक (deputy) दूतमा पनि पुरुषहरूनै नियुक्त भएका छन् । नेपालको इतिहासमा हालसम्ममा एक जना महिला मात्र राजदूतको रूपमा नियुक्त भएको पाईन्छ ।
- ▶ संयुक्त राष्ट्र संघको फिल्डमा आधारित अपरेसनहरूमा सैन्य निरीक्षक, नागरिक प्रहरी,

१ संयुक्त राष्ट्र संघमा १९२ राष्ट्रहरू सदस्य छन् जसमध्ये नेपाल पनि एक हो ।

मानव अधिकार तथा मानवीय सहायताकर्मी माभ महिलाहरूको भूमिका र योगदानलाई वृद्धि गर्नु पर्दछ । नेपालको सन्दर्भमा यो नेपाल स्थित संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसनका (UNMIN) अनुगमनकर्ताहरूसंग सम्बन्धित छ । हाल नेपालमा १९३ जना अनुगमनकर्ताहरू छन् जसमा १३ जना मात्र महिला छन् ।

- ▶ द्वन्द्व समाधानको लागि स्थानिय महिलाहरूले चलाएका अभियान तथा मौलिक प्रकृयाहरूलाई सहयोग गर्ने र शान्ति सम्झौता कार्यान्वयनको सम्पूर्ण संयन्त्रहरूमा महिलालाई सहभागी गराउने । नेपालमा २००६ को शान्ति सम्झौता मस्यौदा तयार गर्दा कुनैपनि महिलालाई सहभागी गराईएको थिएन । नेपालको अन्तरिम संविधान मस्यौदा समितिको १६ जना सदस्य मध्ये ४ जना मात्र महिला थिए ।

२. लैङ्गिक अवधारणा तथा शान्तिस्थापना विषयमा प्रशिक्षण

- ▶ लैङ्गिक सचेतना प्रशिक्षणको लागि सदस्य राष्ट्रहरूले निस्वार्थ आर्थिक, प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय सहयोग वृद्धि गर्नु पर्दछ ।
- ▶ सुरक्षा परिषदले आफ्नो मिसन/अभियानमा स्थानिय तथा अन्तराष्ट्रिय महिला समूहहरूसंग विस्तृत छलफल तथा परामर्शबाट लैङ्गिक सोच र महिलाको अधिकारलाई ध्यान पुऱ्याएको कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।
- ▶ महासचिवले महिलाहरूको विशेष आवश्यकता र अधिकारको साथै महिलालाई शान्ति निर्माण र शान्तिस्थापना टोलीमा संलग्न गराउनुको महत्वको बारेमा प्रशिक्षण निर्देशिका तथा सामाग्रीहरू सदस्य राष्ट्रहरूलाई उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
- ▶ सुरक्षा परिषदको सम्पूर्ण मध्यस्थता अपरेसनहरूमा लैङ्गिक अवधारणालाई समावेश गर्नु पर्दछ ।
- ▶ सम्पूर्ण वरिष्ठ तहहरूमा लैङ्गिक कक्ष (जेण्डर युनिट) स्थापना गर्नु पर्दछ । नेपाल स्थित संयुक्त राष्ट्र संघीय मिसन (UNMIN) मा उच्च तहको एक जना लैङ्गिक सल्लाहकार रहेका छन् ।

- ▶ सम्पूर्ण शान्तिस्थापना टोलीका व्यक्तिहरूलाई लैङ्गिक प्रशिक्षण दिनु पर्दछ । नेपाल स्थित संयुक्त राष्ट्रसंघीय मिसन (UNMIN) का अनुगमनकर्ताहरूले लैङ्गिक विभेद तथा यौन दुर्व्यवहार र शोषण सम्बन्धी प्रशिक्षण लिने तथा दिने पनि गर्दछन् ।

३. महिला र बालिकाहरूको सुरक्षा

- यो प्रस्तावले वार्ता तथा शान्ति सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई निम्न कार्यहरूमा लैङ्गिक अवधारणा समावेश गर्न आवह्वान गर्दछ ।
- ▶ द्वन्द्व पश्चात हुने निशस्त्रकरण, पूर्णस्थापना तथा पुनर्एकिकरण प्रकृयामा । नेपालको सन्दर्भमा यो पूर्व माओवादी महिला लडाकुहरूले पुरुष सहकर्मी जस्तै समान रूपमा पुनर्स्थापित हुने अवसर पाएको तथ्यसंग सम्बन्धित छ ।
 - ▶ संविधान, निर्वाचन प्रणाली, प्रहरी र न्यायिक सेवामा मानव अधिकारको संरक्षण र सम्मान गर्ने । हाल नेपालको सन्दर्भमा यसलाई अन्तरिम संविधान, निर्वाचन ऐन, संविधानसभा र सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगमा मानव अधिकारको सम्मान हुनुपर्ने कुरालाई लिन सकिन्छ ।
 - ▶ द्वन्द्वरत सबै पक्षहरूले महिला र बालिकाहरूलाई लैङ्गिक हिंसा, विशेषगरी बलात्कार तथा अन्य यौनजन्य हिंसा, र सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा अन्य प्रकारको हिंसाहरू बाटसंरक्षण दिनु पर्दछ ।
 - ▶ शरणार्थी शिविरहरूको मानवीय गुणलाई सम्मान गर्नु पर्दछ । साथै यस्ता शिविर निर्माण गर्दा देखि नै महिला र बालिकाहरूको विशेष आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्ने । नेपालको सन्दर्भमा यो भुटानी शरणार्थी शिविरसंग सम्बन्धित हुन सक्दछ ।
 - ▶ सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा महिला र बालिकाहरूलाई लैङ्गिक हिंसा तथा अन्य प्रकारका यौनजन्य हिंसाबाट सुरक्षा दिन सबै राष्ट्रहरूले विशेष नीति अपनाउनु पर्दछ ।
 - ▶ सबै राष्ट्रले यौनजन्य हिंसा तथा महिला विरुद्ध अन्य कुनै प्रकारको हिंसा सम्बन्धी दण्डहिनतालाई

अन्त्य गर्नु पर्दछ । नेपालमा यो सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगमा लैङ्गिक अवधारणा समावेश गर्ने विषयसंग सम्बन्धित छ । उदाहरणको लागि महिलाहरूको विशेष सुनुवाई कार्यक्रम आयोजना गर्ने जसले गर्दा उनीहरूलाई लैङ्गिक हिंसा जस्तो संवेदनशील विषयमा खुलेर बोल्न सहयोग पुऱ्याउने छ ।

- ▶ महिला र पुरुष लडाकुहरूको भिन्दा भिन्दै आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्नु पर्दछ । नेपालको जन मुक्ति सेनामा करिब ३०% देखि ४०% महिला छन् भनिएता पनि संयुक्त राष्ट्र संघले पहिलो हतियार प्रमाणीकरण गर्दा १९% महिला मात्र जनमुक्ति सेनामा रहेको पाईएको थियो । अन्य देशहरूको हतियार प्रमाणीकरण प्रक्रियाबाट पनि महिला योद्धाहरू अगाडि पक्तिमा छैनन् भन्ने स्पष्ट देखिएको छ ।^२

४. संयुक्त राष्ट्र संघको रिपोर्टिङ्ग तथा संयन्त्र कार्यान्वयनमा लैङ्गिक मुलप्रवाहिकरण

- ▶ महासचिवले द्वन्द्वले महिला र बालिकाहरू माथि परेको असरहरू, शान्ति स्थापनामा महिलाहरूको भूमिका तथा शान्ति प्रकृत्यामा लैङ्गिक आयामहरूको बारेमा अनुसन्धान तथा अध्ययन गराउनु पर्नेछ ।
- ▶ महासचिवले शान्तिस्थापना अभियान तथा अन्य सम्बन्धित क्षेत्रमा भएको लैङ्गिक मुलप्रवाहिकरणको प्रगतिको बारेमा सुरक्षा परिषदमा जाहेर गर्नु पर्दछ ।
- ▶ सुरक्षा परिषदका मिसनहरूमा लैङ्गिक सोच र महिलाहरूको अधिकारलाई समाहित गर्नु पर्दछ ।
- ▶ मिसन/अभियानमा रहँदा सुरक्षा परिषदका सदस्यहरूले महिला समूह तथा संघ संस्थासंग परामर्श गर्नु पर्दछ । २००६ को जुलाई र डिसेम्बरमा संयुक्त राष्ट्र संघका दुवै प्राविधिक मिसनहरूले नेपालको महिला समूहहरूसंग छलफल परामर्श गरेका थिए ।

२ पुर्नस्थापनको लाभ उठाउनको लागि पुरुष लडाकुहरू नै अगाडि पक्तिमा देखिन्छन् । गर्भावस्थाको कारण वा अन्य कारणले गर्दा महिला लडाकुहरू प्रमाणीकरणको बेला क्याम्पमा उपस्थित नहुन सक्दछन् ।

श्रोत:

ईनक्लुसिभ सेक्युरिटी सस्टेनेबल पिस ए टुलकिट फर एडभोकेसी एण्ड एक्शन: ईन्टरन्याशनल अलर्ट एण्ड ओमन वेजिङ्ग पिस, २००४
संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषदबाट पारित प्रस्ताव १३२५, सशस्त्र द्वन्द्वको सन्दर्भमा महिला, शान्ति र सुरक्षासंग सम्बन्धित जानकारी पुस्तिका, यूनिफेम र शान्ति मालिका, २००७
सेक्युरिटी काउन्सिल १३२५ एनोटेटेड एण्ड एक्सप्लेन्ड, यूनिफेम

शान्ति स्थापनाका हरेक प्रकृत्यामा महिला सहभागिता

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद १३२५ ले सबै प्रकारको द्वन्द्व रोकथाम तथा शान्ति निर्माण प्रक्रियामा महिला सहभागितामा विशेष जोड दिएको छ । महिला सहभागिताको सन्दर्भमा तयार पारिएको यो मिडिया सामाग्री संविधान सभा निर्वाचनमा केन्द्रित रहेको छ ।

महिलाले विश्वको आधा जनसंख्या ओगटेको छ र प्रायः द्वन्द्व प्रभावित समुहमा महिला नै बढी मात्रामा पाईन्छन् । प्रजातान्त्रिक अवधारणाअनुसार सम्पूर्ण राष्ट्रनिर्माणको प्रक्रियामा महिलाको समानुपातिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न राज्य स्पष्ट हुनु पर्दछ । शान्तिवार्ता द्वन्द्व रुपान्तरणको पहिलो चरण हो र आफ्नो देशको भविष्य निर्धारण गर्ने यस्तो प्रक्रियामा महिलाहरू सहभागी हुनु पर्दछ । तथापि, विश्वव्यापी रुपमा द्वन्द्वको बेला महिलाहरू परिवारको हेरचाह र बचाउ गर्छन् र पुरुषहरू लडाइँमा संलग्न हुन्छन् भन्ने अवधारणा रहेको छ । महिला र बालिकाहरूलाई प्रायः जसो युद्धको पीडितको रुपमा मात्र लिइन्छ । त्यसैले, द्वन्द्व पश्चात्को संक्रमणकालमा जब सरकारले कार्यक्रम तथा नीतिहरू तर्जुमा गर्दछ, त्यो बेला महिलाहरूसँग कमै मात्रामा छलफल र परामर्श गरिन्छ । सरकार द्वन्द्वको दौरान महिलाहरूले निर्वाह गर्ने घरमूली, योद्धा, कार्यकर्ता, निर्माणकर्ता र मध्यस्तकर्ताजस्ता विभिन्न भूमिकाहरूको बारेमा प्रायः मौन रहन्छ ।

नेपालमा द्वन्द्वको समयमा महिलाहरूले अग्रपंक्तिमा रहेर काम गरेका थिए । सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा उनीहरूले

व्यक्तिगत र संयुक्त रुपमा द्वन्द्व प्रभावितहरूको आवश्यकता परिपूर्ति गर्नको लागि धेरै कामहरू गरेका थिए । सशस्त्र द्वन्द्वको समाप्तिपश्चात् यी महिलाहरूको काम अदृश्य हुन पुगेको छ । संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ ले शान्ति निर्माणमा महिला र पुरुष दुवैले पुऱ्याउन सक्ने योगदानको साथै यस कार्यमा संलग्न हुन समाजको सम्पूर्ण श्रोतहरूलाई केन्द्रित गर्न आवश्यक छ भन्ने कुरालाई स्पष्ट पारेको छ ।

नेपालको युद्ध र जनआन्दोलनमा महिलाहरू कहाँ थिए?

- महिलाहरू युद्धभूमिको अग्रपंक्तिमा थिए । सशस्त्र माओवादी लडाकुहरू मध्ये अनुमानित ३० देखि ४० प्रतिशत लडाकुहरू महिला भएको तथ्यबाट पनि यो स्पष्ट हुन्छ । नेपाली सेनामा करिब ९०,००० सैनिकमध्ये १०५३ जना महिला छन् । सेनामा भएका धेरैजसो महिलाहरू स्वास्थ्य र कानूनी मामला अधिकृतहरू छन् ।

- ▶ धेरै महिलाहरूले सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा र शान्तिपूर्ण जनआन्दोलनमा शहादत प्राप्त गरेका थिए । धेरै संख्याका महिलाहरूलाई यातना, बलात्कार तथा अन्य प्रकारका यौनजन्य हिंसाहरूबाट पीडित गराइएको थियो साथै धेरैजसोलाई शिक्षा, स्वास्थ्य, विवाह तथा प्रजनन अधिकारजस्तो मौलिक अधिकारबाट पनि वञ्चित गराइएको थियो ।
- ▶ संकटको अति संवेदनशील घडीमा पनि हरेक समुदायमा महिलाहरूले पीडितहरूलाई तत्काल स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिरहेको र पीडितहरूको लागि आवाज उठाइरहेको पाइएको थियो । द्वन्द्व प्रभावित महिलाहरू र बालिकाहरूलाई आवास प्रदान, यौन शोषणको जोखिममा भएका विस्थापित महिला तथा किशोरीहरूलाई सीपमूलक तालिम तथा रोजगारको व्यवस्थापन मार्फत सशक्तिकरण जस्ता कार्यहरू महिलाको विषयमा कार्यरत संघसंस्थाले गरेका प्रमुख कार्यहरू हुन् ।
- ▶ द्वन्द्वको कारण युवा तथा पुरुषहरू विस्थापित हुँदा, धेरै महिलाहरूले एकलै घरमूली भएर घर चलाएका थिए र बाँच्नको लागि सशस्त्र व्यक्तिहरूसँग सामना गरेर आफ्नो जिन्दगी जोखिमका बीच धानेका थिए । समानता नामक संस्थाले सन् २००५ मा गरेको एक राष्ट्रिय अध्ययन “द्वन्द्वको कारण नेपाली महिलाहरूको परिवर्तित भूमिका” का अनुसार ९० प्रतिशत उत्तरदाताले पुरुषको अनुपस्थितिमा महिलाले थप जिम्मेवारी बोक्नुपरेको उल्लेख गरेका छन् ।
- ▶ धेरै महिलाहरूले विभिन्न शरणार्थी शिवीरहरूमा मानवीय सेवा प्रदान गरेका थिए ।
- ▶ २०६२-२०६३ को शान्तिपूर्ण जनआन्दोलनमा महिलाहरूको सहभागिता र नेतृत्व उल्लेख्य रहेको थियो । महिलाहरूले द्वन्द्वको विरुद्धमा मात्र होइन निरंकुशताको विरुद्धमा समेत न्याली जुलुसजस्ता विरोध कार्यक्रमहरू आयोजना गरेका थिए । केहीले

शहादत प्राप्त गरेका थिए । थुप्रै घाइते भएका थिए । द्वन्द्वको समयमा पनि महिला समूहहरूले घरेलु हिंसा विधेयक, महिलाको नागरिकताको अधिकार, राज्यको हरेक तहमा ३३ प्रतिशत महिलाको सहभागिता तथा राष्ट्रिय महिला संयन्त्रहरूको सुदृढीकरणजस्ता कानूनी सुधारको लागि निरन्तर पहल गरिरहेका थिए ।

शान्ति प्रक्रियामा महिलाहरू कहाँ रहे?

- ▶ ने.क.पा. माओवादी र सात राजनैतिक दलबीच सन् २००५ नोभेम्बरमा नयाँ दिल्लीमा १२ बुँदे समझदारी भएको थियो । तर, शान्तिको युगान्तकारी घटना मानिने सो कार्यक्रममा महिलाको सहभागिता थिएन ।
- ▶ ने.क.पा. माओवादी र सरकारले संयुक्तरूपमा सन् २००५ मे मा २५ बुँदे आचारसंहिता जारी गर्दा महिलाको सहभागिता थिएन । यद्यपि, आचारसंहिता कार्यान्वयन अनुगमनमा एक जना महिलालाई संलग्न गराइएको थियो ।
- ▶ सात राजनैतिक दल र ने.क.पा. माओवादीबीच सन् २००६ जुन महिनामा अर्को ८ बुँदे समझदारी हुँदा महिलाको सहभागिता थिएन ।
- ▶ नोभेम्बर २००६ मा सात राजनैतिक दल र ने.क.पा. माओवादीका वरिष्ठ नेताहरूबीच महत्वपूर्ण शान्ति सम्झौता भएको थियो । त्यसमा पनि महिलाको सहभागितालाई महत्व दिइएन ।
- ▶ २००६ डिसेम्बरमा नेपाल सरकार र ने.क.पा. माओवादीबीच औपचारिक रूपमा विस्तृत शान्ति सम्झौता भई सशस्त्र युद्ध अन्त्य भएको घोषणा गरियो । त्यस प्रक्रियामा समेत महिलाको प्रत्यक्ष सहभागिता रहेन । महिला तथा बालबालिकाको अधिकारले विषयको रूपमा स्थान पाएन । त्यसलाई केवल एउटा बुँदामा र अन्य ठाउँमा सन्दर्भवश मात्र उठाईयो त्यो पनि आंशिकरूपमा ।

संसद र सरकारमा कहाँ छन् महिला?

- ▶ जनआन्दोलनको उपलब्धिस्वरूप पुनर्स्थापित संसद्बाट राज्यका हरेक तहमा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता गराउने घोषणा भयो । घोषणा सकारात्मक थियो तर कार्यान्वयनमा उदासीनता देखियो ।
- ▶ २०५ सदस्यीय 'प्रतिनिधि सभा' ३२९ सदस्यीय 'विधायिका-संसद' मा रूपान्तरण भयो । त्यसमा पनि महिलाको उपस्थिति संसदले गरेको प्रतिबद्धता ३३ प्रतिशतको पनि भन्डै आधा मात्रै देखियो। (कुल ३२९ मा महिला केवल ५८ जना अर्थात् १७.६ प्रतिशत)
- ▶ वर्तमान अन्तरिम सरकारमा पनि महिलाको उपस्थिति करिब १० प्रतिशत मात्र छ ।
- ▶ संक्रमणकालमा जारी अन्य आन्दोलन आदिको समाधान खोज्न सरकारले गठन गरेको मन्त्रीस्तरीय सरकारी वार्ता समितिमा सबै पुरुष छन्, महिलाको उपस्थिति शून्य छ । शान्ति तथा पुनर्निर्माण कार्य हेर्ने मन्त्रालयमा नेतृत्व पनि पुरुषको र बाहुल्य पनि पुरुषकै छ ।
- ▶ संविधानसभा सदस्य निर्वाचन ऐन २००७ मा निर्वाचन आयोगको निर्देशिका र निर्वाचन आचारसंहितामा उल्लेख गरेअनुसार महिलाको सहभागिता चुनौतीपूर्ण देखिन्छ ।

- ▶ सन् २००७ को जनवरीमा नेपालको अन्तरिम संविधान जारी भयो । व्यापक विरोधपश्चात् त्यसको मस्यौदा निर्माणमा महिलाको उपस्थिति त रह्यो तर पछि अर्कै प्रक्रियामा गयो, महिलाको निर्णायकत्व खासै रहेन । १६ सदस्यीय टोलीमा ४ जना महिलालाई समावेश गरियो ।

नयाँ संविधान किन? संविधानसभा किन आवश्यक छ?

- ▶ सशस्त्र द्वन्द्व वा अधिनायकवादी शासनबाट लोकतान्त्रिक प्रक्रियामा प्रवेश गर्न तथा नयाँ संविधानको निर्माण अर्थात् देशको मूल कानून निर्माणमा महत्वपूर्ण फड्को मार्नको लागि ।
- ▶ संविधान र विधायिकी व्यवस्था कानुनी शासनको आधारस्तम्भ, संक्रमणकालीन अवस्थालाई स्थायी शान्ति र विधिमा रूपान्तरण गर्नको लागि ।

- ▶ संविधानसभा जनता आफैले नयाँ संविधान निर्माण गर्ने सबैभन्दा उपयुक्त विधि हो । यसमा जनताको प्रत्यक्ष संलग्नता, प्रक्रियामा प्रत्यक्ष सहभागिता र निर्णायकत्व रहने भएकोले अधिकतम सहमतिको दस्तावेज मानिन्छ । संविधानसभा संविधान निर्माणको सबैभन्दा लोकतान्त्रिक पद्धति पनि हो ।
- ▶ देशको मस्यौदा संविधान निर्माण गर्दा संविधानसभाको प्रक्रियाले जनताको प्रत्यक्ष सहभागितालाई सुनिश्चित गर्दछ । यसले महिला लगायत उपेक्षित, सीमान्तीकृत समुदायको लागि आफ्नो स्वामित्व स्थापित गर्ने सबै भन्दा उपयुक्त अवसर प्रदान गर्दछ ।

महिला सहभागिताको लागि संविधानसभामा भएका प्रावधानहरू:

- ▶ लैङ्गिक समानताको लागि संविधान मस्यौदाको हरेक प्रक्रियामा महिला सहभागितालाई आधारभूत शर्तको

रूपमा स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ र संविधानसभा निर्वाचन ऐनले महिला सरोकारको विषयहरूलाई सम्बोधन गरेको छ ।

- निर्वाचनको लागि दुई प्रणालीहरू रहेका छन् । संविधानसभामा एकल निर्वाचन क्षेत्रअन्तर्गत 'पहिलो हुने निर्वाचित हुने' विधिबाट २४०, सिंगो देशलाई एक निर्वाचन क्षेत्र मानी दललाई मत दिएर छानिने 'समानुपातिक प्रतिनिधित्वबाट' २४० र सरकार बाट मनोनित १७ जना गरी कुल ४९७ सदस्यको व्यवस्था छ ।
- 'समानुपातिक प्रतिनिधित्व' तर्फ उम्मेदवारको बन्द सूचीमा महिलाको उम्मेदवारी हरेक समुदायबाट ५० प्रतिशत रहने व्यवस्था छ । तसर्थ, दुवै निर्वाचन प्रणालीबाट संविधानसभा निर्वाचनमा विजयी हुने महिला उम्मेदवारको संख्या कम्तीमा ३३ प्रतिशत रहने परिकल्पना गरिएको छ ।

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ सँग सम्बन्धित सबै शान्ति निर्माण प्रक्रियामा महिलाको सहभागिता वृद्धि गर्नको लागि नेपाल सरकारले के गर्नु पर्दछ?

- सरकारको सबै तह र द्वन्द्व रोकथाम, समाधान र पुनर्निर्माणसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण विशेष समितिहरूमा उल्लेख्य संख्यामा महिलाहरूलाई नियुक्त गर्ने ।

- महिला उम्मेदवारहरूलाई संयुक्त राष्ट्रसंघको ओहदा, दूतहरू र राजदूतमा नियुक्ति गर्न सिफारिस गर्ने ।
- सुरक्षा र शान्तिस्थापनामा संलग्न फौजहरूलाई महिला अधिकार, उनीहरूको संरक्षण र विशेष आवश्यकताको साथै शान्ति स्थापना र शान्ति निर्माणमा उनीहरूलाई संलग्न गराउँदा हुने महत्वको बारेमा प्रशिक्षण दिने ।
- शान्तिवार्ता र शान्ति सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा लैङ्गिक अवधारणालाई समाहित गर्ने ।
- संविधान, निर्वाचन प्रणाली, प्रहरी र न्यायिकसँग सम्बन्धित हरेक प्रकृत्यामा महिला र बालबालिकाहरूको अधिकार संरक्षण र सम्मानको सुनिश्चितता गर्ने ।
- सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगमा महिलाहरूको सहभागिता र विशेष सुनुवाई कार्यक्रम आयोजना गर्ने ।
- द्वन्द्वरत सबै पक्षलाई महिला र बालबालिकालाई नागरिकको रूपमा लागू हुने अधिकार र संरक्षण सम्बन्धी सबै प्रकारको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूको सम्मान गर्न लगाउने ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ र यसको कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना तयार गर्ने ।
- महिला र बालबालिकासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण अपराध विशेषगरी यौनजन्य हिंसा र आस्थाको प्रावधानमा भएको दण्डहीनताको अन्त्य गर्ने ।

श्रोत:

निर्वाचन आयोग ऐन २०६३ (२००७), निर्वाचन आयोग नेपाल नेपालको अन्तरिम संविधान, (२००७)

ईनक्लुसिभ सेक्युरिटी सस्टेनेबल पिस ए टुलकिट फर एड्भोकेसी एण्ड एक्शन: ईन्टरन्याशनल अलर्ट एण्ड ओमन वेजिङ्ग पिस, २००४ सेक्युरिटी काउन्सिल १३२५ एनोटेटेड एण्ड एक्सप्लेन्ड, यूनिफेम

संक्रमणकालीन न्याय तथा मेलमिलाप

संरक्षणमुखी दृष्टिकोण

संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषदको प्रस्ताव १३२५ को अर्को प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्र दृष्टिकोण समयमा तथा दृष्टिकोणपरान्त महिलाहरूको सुरक्षाको प्रश्न हो । महिला सुरक्षाको सम्बन्धमा यो मिडिया सामाग्री संक्रमणकालीन न्यायमा केन्द्रित छ ।

संक्रमणकालीन न्याय भनेको के हो?

संक्रमणकालीन न्यायले विगतको निरंकुश शासन सत्ताका ज्यादतिहरूको न्यायिक तवरले सम्बोधन गर्ने न्यायको अवधारणालाई जनाउँछ । संक्रमणकालीन न्यायमा कार्वाही वा अभियोजन, क्षमादान, सत्य-निरूपण आयोग, सुरक्षा क्षेत्रको सुधार, औपचारिक क्षतिपूर्ति कार्यक्रम तथा राज्यप्रदत्त संस्मरण एवं श्रद्धाञ्जली जस्ता प्रावधानहरू पर्दछन् । संक्रमणकालीन न्यायले द्वन्द्व वा निरंकुश सत्ता परिवर्तन हुने क्रममा भएका मानव अधिकारका दुरुपयोग तथा हननको घटनाहरूलाई सम्बोधन गर्ने प्रकृतिका अल्पकालीन तथा प्रायः अस्थायी न्यायिक तथा गैर-न्यायिक संयन्त्र तथा प्रक्रियालाई जनाउँछ ।

संक्रमणकालीन न्यायका लक्ष्यहरू के-के हुन्?

- ▶ मानव अधिकार हननबाट उत्पन्न हुने सामाजिक विभाजनलाई सम्बोधन गर्ने तथा ज्यादतिको पीडा निको पार्न प्रयत्न गर्ने ।
- ▶ विशेषतः “सत्यको उजागर” मार्फत् व्यक्ति तथा समाजको सम्बन्ध निकटतम बनाउने र उनीहरूको पीडालाई सम्बोधन गर्ने ।
- ▶ पीडितलाई न्याय दिलाउने तथा अपराधीलाई उत्तरदायी बनाउने र ऐतिहासिक अभिलेख दुरुस्त राख्ने ।

- ▶ राज्य तथा नागरिकबीचको विश्वासको संकट अन्त्य गर्ने र कानुनी शासन एवं मानव अधिकार प्रबर्द्धनका लागि सम्बन्धित निकायहरूमा सुधार ल्याउने ।

लैङ्गिक अपराधका सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय अवधारणा कस्तो छ?

अन्तर्राष्ट्रिय अदालतहरूमा लिङ्गमा आधारित अपराधहरूको प्रायः न्यून प्रतिनिधित्व हुने गरेको पाइन्छ । महिला विरुद्धको हिंसाका अधिकांश घटनाहरूको कहिल्यै अनुसन्धान गरिदैनन् फलतः अपराधीहरू पक्राउमा नपर्ने तथा कार्वाही वा सजाय भोग्नु नपर्ने हुनाले सुरक्षित एवं निस्फक्ती तवरले अपराधका घटना हुने गर्दछ । प्रायः यस्ता घटनालाई अपराधको रूपमा नलिई सामान्य वा स्वीकारयोग्य कार्यको रूपमा लिइने परम्परा रहेको छ । यस्तो परिवेशलाई दण्डहिनताको संस्कृतिले अभ्युत्थान पुऱ्याउँछ । न्याय प्राप्त गर्न दुर्लभ हुने हुनाले अक्सर महिलाहरू न्यायको खोजिमा अग्रसर हुँदैनन् । युद्धरत दुवै पक्षले अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको व्यापक रूपमा हनन गरेका कारण विगतको दशकमा नेपाली महिलाहरूले समेत यस्तै अवस्थाको सामना गर्नुपरेको तथ्य जगजाहेर छ ।

सन् १९४९ मा पारित अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनसम्बन्धी चारवटा जेनेभा महासन्धिहरू तथा सन् १९७७ मा पारित सोही महासन्धिको दुईवटा ऐच्छिक प्रलेखहरूमा द्वन्द्वरत अवस्थामा महिलाहरूको सुरक्षाको विशेष आवश्यकता निम्न तवरले पहिचान गरिएको छः

- ▶ चौथो जेनेभा महासन्धिमा यौनजन्य हिंसालाई “गम्भीर उल्लंघन” को रूपमा परिभाषित गरिएको छ।
- ▶ बलात्कार लगायतका यौनजन्य हिंसालाई (बलात्कार मा यातनासमेत समावेश हुन्छ) युद्धका नियमको रूपमा प्रचलित अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको गम्भीर हननको रूपमा लिइएको छ।

सत्य-निरूपण आयोगमा महिलाका सरोकार कसरी समावेश गरिएका छन्?

सामान्यतः महिलाहरूले आफ्ना पीडासँग सम्बन्धित कथनहरू निजी अनुभवभन्दा पनि आफ्ना पति, छोराछोरी र अन्य प्रियजनमा केन्द्रित गर्ने गरेको पाइन्छ। परिणामस्वरूप उनीहरूका आफ्ना कथाहरू चाहिँ ओभरलुका पर्दछन्। दक्षिण अफ्रिकामा सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप सम्बन्धी धेरै

घटनाहरूमा महिलाहरू द्वन्द्वको दुवै पक्षका सदस्यहरूमा समझदारी र करुणा सिर्जना गर्नका लागि आफ्ना प्रियजनका पीडा व्यक्त गर्न स्वतस्फूर्त रूपमा सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगसमक्ष उपस्थित भएका थिए। महिलाहरूका विचार अभिव्यक्त गर्न सहज होस् भन्ने उद्देश्यले उनीहरूका लागि एक विशेष सुनुवाइ प्रक्रिया तय गरिएको थियो। सन् १९९३ मा साल्भाडोरको सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगले आफूले प्राप्त “राजनैतिक रूपले अभिप्रेरित कार्य” को अधिकारक्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको ठहर गरी बलात्कारका घटनालाई आफ्नो अन्तिम प्रतिवेदनमा समावेश गरेन त्यसलाई बिडम्बनानै मान्न सकिन्छ। ग्वाटेमालामा भने यौनजन्य हिंसालाई सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको प्रतिवेदनमा यातनासम्बन्धी परिच्छेदको अंशको रूपमा समावेश गरिएको थियो।

नेपालमा पीडित महिलाहरूले प्रायः कठिन चुनौतिको सामना गर्नुपर्दछ किनकि महिलाको निम्ति यौनजन्य

नेपालमा महिलाहरूको संरक्षण कसरी गरिएको छ?

विभिन्न देशमा द्वन्द्वपश्चातको न्याय प्रणाली प्रायः धरासायी भएको दृष्टान्तलाई मध्येनजर गर्दा न्यायसम्बन्धी संयन्त्रहरूले राष्ट्रिय स्तरमा महिलाहरूलाई संरक्षण प्रदान गर्न असफल हुनसक्ने प्रबल सम्भावना छ। नेपालको परिप्रेक्ष्यमा बलात्कार र यौनजन्य हिंसाका दोषीहरूमध्ये अत्यन्तै न्यून संख्यामा मात्र कारवाही भएको कुरा तथ्याङ्कहरूबाट प्रष्ट भएको छ। सबुत प्रमाण संकलन गर्न प्रायः असम्भव छ तथा कतिपय घटनाका दोषीहरूलाई क्षमा प्रदान समेत गरिएको छ। द्वन्द्व नभएको अवस्थामा समेत पारिवारिक तथा धार्मिक मान्यता र कानूनबाट मुलुकको न्याय प्रणाली प्रभावित भएका कारण महिलाहरू प्रायः विभेदबाट ग्रस्त पारिएका छन्। महिलाहरूले प्रायः सार्वजनिक अवहेलनाको सामना गर्नु परेको छ तथा उनीहरूका साक्षी र बकपत्रलाई समेत उचित मान्यता प्रदान गरिदैन। नेपालको न्याय तथा प्रशासनिक प्रणालीमा महिला साक्षीलाई पर्याप्त सुरक्षा प्रदान नगरिएको यथेष्ट प्रमाण छन्। मुलुकमा अभ्रसम्म पनि घरेलु हिंसासम्बन्धी कानूनको अभाव रहेको छ तथापि, विधेयकको मस्यौदा तयार गर्न महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयद्वारा नागरिक समाजका सदस्यहरू सम्मिलित एक प्राविधिक समिति भने गठन गरिएको छ।

महिलाहरू अग्रसर हुन इच्छुक भएको खण्डमा समेत उनीहरू प्रायः आफ्नो पीडा र वेदना पूर्ण रूपमा अभिव्यक्त गर्ने अवसरबाट बञ्चित हुने हुनाले आफ्ना भयावह अनुभवहरू पचाएर जिउनुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था छ। अर्कोतर्फ, विगतका युद्ध विरामसम्बन्धी सम्वादमा कहिल्यै पनि महिलाहरूसँग परामर्श गरिएन र उनीहरूलाई वार्ताको टेवलमा समेत संलग्न गराइएन। विद्यमान शान्ति प्रक्रियामा वा हतियार व्यवस्थापन तथा संक्रमणकालीन न्यायको संयन्त्रजस्ता अन्य संक्रमणकालीन पहलहरूमा समेत महिलालाई मुख्य सरोकारवालाको रूपमा स्थापित गरिएको छैन।

हिंसालाई उजागर गर्नु अत्यन्त जोखिमपूर्ण कार्य हो । यसको परिणामस्वरूप उनीहरूले परिवारबाट अलगिनु पर्ने, आफ्ना बालबालिकाप्रति दुर्व्यवहार हुने तथा सामाजिक बहिष्कारजस्ता परिणामको सामना गर्नुपर्ने हुनसक्दछ । यसरी अपराधका घटनाको उजुरी नगरिनाले महिलाहरू क्षतिपूर्ति पाउने अधिकारबाट बञ्चित हुनेछन् । संयुक्त राष्ट्र संघको सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ मा व्यवस्था भए बमोजिम विस्तृत शान्ति सम्झौतामा प्रस्तावित सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग निर्माणको प्रक्रियामा महिलाहरूको अनिवार्य सहभागिताको अभाव रहेको छ । हालसालै गठन गरिएको सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगसम्बन्धी तीन सदस्यीय समिति ऐन निर्माण गर्ने प्रक्रियामा छ । तीन सदस्यीय उक्त समितिमा एकजना महिलालाई समावेश गरिएको छ । प्रस्तावित आयोगलाई मानव अधिकारको गम्भीर हनन् तथा मानवताविरुद्धको अपराधको सेरोफेरोमा घटेका घटनाहरूको अनुसन्धान गर्ने कायदेशि हुने भएता पनि समितिद्वारा तयार गरिएको मस्यौदा विधेयकले यी अपराधहरूको परिभाषा गरेको छैन ।

प्रस्तावित विधेयकले न त महिलाका अनुभवको कुनै सन्दर्भ उठाएको छ न त लैङ्गिक आधारमा हुने हिंसालाई नै पहिचान गरेको छ । यस्तो कानूनको कायदेशि तथा क्षेत्राधिकारका बारेमा महिला संगठनहरू तथा नागरिक समाजका संस्थाहरूसँग परामर्श गरिएको छैन । तसर्थ, सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको प्रारूप तयार गर्दा महिलाहरूलाई नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने अवसर प्रदान गरिने सम्भावना न्यून छ । तथापि, नागरिक समाजका तर्फबाट गठित जवाफदेही निगरानी समिति एवं राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट यस दिशामा केही पहल भएका छन् । विधेयकलाई पुनरावलोकन गर्न र सरकारलाई सिफारिस गर्न कार्यदलहरू निर्माण गरी श्रृंखलाबद्ध परामर्श चलि रहेको छ ।

क्षतिपूर्तिका सम्बन्धमा महिलाहरूप्रति कस्तो व्यवहार गरिन्छ?

क्षतिपूर्ति तथा मेलमिलापलाई सामान्यतः भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्निर्माण र “रगतको मूल्यको सट्टा पैसाको क्षतिपूर्ति” का रूपमा गलत तरिकाले बुझ्ने

गरिएको पाइन्छ । नीति तथा प्रक्रियाहरू प्रायः लैङ्गिक रूपमा निरपेक्ष रहने भएकोले महिला तथा पुरुषका आवश्यकता तथा सरोकारबीचको भिन्नतालाई पहिचान नगरिने प्रचलन छ । यस्तो प्रचलनले पीडित महिलालाई पर्याप्त क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउँदैन । सुरुमा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी नीति निर्माण गर्दा महिलाका सरोकारलाई वास्ता नगरिकनै तय गरिएका कारण दक्षिण अफ्रिकामा समेत यस्तै भएको थियो (यद्यपि, पछि विशष सुनुवाइ गरेर सुधार गरिएको थियो ।) पूर्वी टिमोरमा संयुक्त राष्ट्र संघीय मिसनको लैङ्गिक मामिला इकाइले सन् २००० मा द्वन्द्वको समयमा हिंसाको चपेटामा परेका महिलाहरूका लागि क्षतिपूर्तिसम्बन्धी नीतिहरू सिफारिस गर्नका लागि ५०० महिलाहरूको भेला आयोजना गरेको थियो ।

नेपालमा द्वन्द्वपश्चात् पुनर्निर्माण तथा मेलमिलाप प्रक्रियाको रूपमा “पुनर्निर्माण समिति” गठनका प्रस्ताव र “शान्ति कोष” स्थापना गरिएको छ । क्षतिपूर्ति तथा मेलमिलाप सम्बन्धी विषयमा काम गर्न नवगठित शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयको जिम्मेवारी रहेको छ । सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगसम्बन्धी नयाँ मस्यौदा विधेयकमा बलात्कार तथा यौनजन्य हिंसा लगायतका गम्भीर मानव अधिकार हनन् तथा मानवता विरुद्धका अपराधहरूमा समेत क्षमा दिन सकिने प्रावधान छ । दुर्भाग्यवश, यस्तो प्रावधान सत्य-निरूपण तथा मेलमिलापसम्बन्धी विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन, मानव अधिकारका मापदण्ड तथा मानवीय सिद्धान्तानुरूप पटकै छैन । यसका अतिरिक्त यी पहलहरूमा लैङ्गिक रूपमा संवेदनशील क्षतिपूर्ति सम्बन्धी नीतिहरू अभैसम्म पनि प्रतिविम्बित भएका छैनन् । क्षतिपूर्ति तथा मेलमिलापका पहलहरूमा महिलाहरूको विशेष भूमिका तथा आवश्यकता सम्बन्धी छलफल विरलै भएका छन् । यद्यपि आर्थिक वर्ष २०६४-२०६५ को नयाँ बजेटमा मुलुकका १० जिल्लामा द्वन्द्वबाट अति प्रभावित महिलालाई सहयोग प्रदान गर्ने कुरामा जोड दिइएको छ । क्षतिपूर्तिको उपायको रूपमा शहिद परिवार, घाइते, अपाङ्ग तथा महिला र द्वन्द्वबाट प्रभावित व्यक्तिहरूका लागि व्यावसायिक तालिमको परिकल्पना गरिएको छ । त्यसैगरी, एकल महिला, अपाङ्ग र आन्तरिक रूपमा विस्थापित महिलाहरूका लागि पुनर्स्थापन, सामाजिक पुनर्एकिकरण, सुरक्षा तथा उपचारका कार्यक्रमको योजना तय गरिएको छ । यी पछिल्ला केही उपलब्धिहरू हुन ।

क्षमादानबाट महिलाहरूमा कस्तो प्रभाव पर्दछ?

युद्धकालको ज्यादतिहरूबाट महिलाहरू सबैभन्दा बढी प्रभावित हुने भएकोले पीडकहरूलाई क्षमादान दिने निर्णयले महिलाहरूलाई विशेष असर पार्दछ। महिलाविरुद्धको हिंसालाई 'क्षमा' दिने निर्णयले न्याय तथा पीडितका लागि पूनर्लाभको अवसरमा अवरोध खडा गर्दछ। क्षमा दिने कार्यले जनताको नजरमा यौनजन्य हिंसाका सवाललाई व्यक्तिगत कार्य वा निजी माम्लाको रूपमा स्थापित गरी आम जनमानसको सरोकारबाट ओझेलमा पार्दछ। दक्षिण अफ्रिकामा राजनैतिक अभिप्रायले उत्प्रेरित भनी प्रमाणित यौनजन्य प्रकृतिका अपराधहरू क्षमा योग्य मानिएका थिए। महिला अधिकारको हननका घटनामा राजनैतिक तथा व्यक्तिगत मनसायको बीचमा फरक छुट्याउने अत्यन्त मधुरो भिन्न रेखा हुने हुनाले प्रमाणित गर्न कठिनाई उत्पन्न हुन गई महिलाहरूलाई न्याय खोज्नका लागि ज्यादै चुनौतीपूर्ण हुन जान्छ। नेपालमा महिलाका अधिकार हननका घटनामा जवाफदेहिताको सवाललाई पृथक बनाइएको कारण दण्डहिनताले प्रश्न पाएको छ। व्यापक दण्डहिनताका कारण महिलाविरुद्धका हिंसाको अभिलेखिकरण नगरिने तथा द्वन्द्वका बखत लैङ्गिक हिंसाका अपराधीहरूलाई न्यायको कठघरामा उभ्याइएका उदाहरण विरलै पाइन्छन्। अन्तरिम संविधानमा मन्त्रपरिषद्लाई क्षमादान दिनसक्ने विशेषाधिकारको व्यवस्थाले समेत दण्डहिनताको संस्कृतिलाई प्रश्न दिने प्रबल सम्भावना छ। परिणामस्वरूप द्वन्द्वपश्चात् न्यायको खोजी तथा मेलमिलापका लागि गरिने महिलाहरूको प्रयासलाई जोखिममा पार्दछ।

महिलाहरूले संक्रमणकालीन न्यायमा कसरी योगदान पुऱ्याउन सक्छन्?

क) **नेतृत्वमा महिला:** अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा ३०० भन्दा बढी संस्थाहरूले अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालत तथा यसको विधान तयार गर्ने क्रममा "लैङ्गिक न्यायका लागि महिलाहरूको सञ्जाल" निर्माणमा सहयोग गरेका थिए। संजाल द्वारा संक्रमणकालीन

न्याय तथा महिलाका सवालमा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा निम्न परिमार्जनहरू गरिएका छन्:

- ▶ पीडित वा साक्षीसम्बन्धी भिन्नै ईकाइ स्थापनामार्फत् साक्षीको सुरक्षा, सहयोग तथा परामर्शको प्रत्याभूति गरेको।
- ▶ पुरुष तथा महिला न्यायाधीशहरूको उचित प्रतिनिधित्व सुनिश्चितताका साथ महिलाविरुद्धको हिंसा लगायतका विशिष्ट सवालहरूमा न्यायाधीशहरूको विशेषज्ञता सम्बन्धी कायदिश रहेको।
- ▶ विधानको पक्ष राष्ट्रहरूले "आवश्यक परे राज्यका प्रावधानहरूमा एकरूपता सुनिश्चित गर्न आफ्ना राष्ट्रिय कानून संशोधन तथा नयाँ कानून निर्माण गराउने" थप अग्रगामी व्यवस्था गरेको।

पूर्वी टिमोरको सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगमा महिला समूहहरू संक्रमणकालीन न्यायका विविध विकल्पहरूसम्बन्धि सार्वजनिक सम्वादमा संलग्न भएका छन्। रुवान्डाको संक्रमणकालीन न्यायका संयन्त्रहरूको प्रारूप तयार गर्ने क्रममा महिला सांसदहरूले सामान्य प्रकृतिको अपराधको रूपमा परिभाषित बलात्कारलाई "चौथो कोटी" बाट सबभन्दा गम्भीर "पहिलो कोटी" मा स्थानान्तरण गराएर महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन्। यसै सन्दर्भमा महिला नेतृत्व विकास गर्ने पहल स्वरूप नेपालको अन्तरिम संविधानमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको माध्यमद्वारा संविधानसभा निर्वाचनमा महिलाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने प्रावधान सुनिश्चित गरिएको छ। संक्रमणकालीन प्रयासका रूपमा थुप्रै महिला समूहहरू महिलाहरूको स्थान तथा नेतृत्वदायी भूमिकाको प्रत्याभूतिको निम्ति प्रयत्नरत छन्।

ख) **न्यायाधीशको रूपमा महिला:** सन् २००३ मा अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतमा नियुक्त आठ जना न्यायाधीशमध्ये सातजना महिला थिए। यसलाई कुनै पनि अन्तर्राष्ट्रिय अदालतमा सेवारत महिलाहरूको संख्याका हिसावले सफलताको उदाहरण मान्न सकिन्छ। दक्षिण अफ्रिकाको सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगमा पन्ध्र जना आयुक्तमध्ये पाँचजना महिला थिए। पूर्वी टिमोरका लागि संयुक्त राष्ट्र संघीय अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान

आयोग तथा पश्चिमी तथा दक्षिणी प्रान्तहरूका लागि श्रीलंकाली आयोगको नेतृत्वमा महिलाहरूको वर्चस्व रहेको छ । नेपालमा सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको आयुक्तको रूपमा तथा शान्तिका लागि अन्य पहलहरूमा महिला सहभागिता नितान्त आवश्यक छ ।

विद्रोही लिट्टे लडाकुहरूमा महिलाको संख्या उल्लेखनीय छ । सामान्य अनुमानका आधारमा नेपालमा एक तिहाइभन्दा बढी जनमुक्ति सेनाका लडाकुहरू महिला रहेका छन् । तीमध्ये कतिपय युद्धका नियम हनन् हुने क्रियाकलापमा समेत संलग्न भएको तथ्यहरू उजागर भएका छन् ।

ग) **साक्षीको रूपमा महिला:** प्रत्यक्ष तथा परोक्ष अपराधको पीडितका रूपमा महिलाहरू आफू तथा आफ्ना परिवार विरुद्ध गरिएका अपराधका बारेमा सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगलाई सूचना प्रदान गर्ने महत्वपूर्ण साक्षी हुन सक्दछन् । दक्षिण अफ्रिकाको सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगका साक्षीमध्ये ५२.९ प्रतिशत महिलाहरू थिए । आमाहरू आफ्ना बालबालिकाको तर्फबाट बोल्न तथा रोएर अभिव्यक्त गर्न सक्दछन् तर पुरुषहरू सार्वजनिक रूपमा आफ्नो संवेग अभिव्यक्त गर्न सहज ठान्दैनन् भन्ने यथार्थता स्वीकार गरिएको थियो । बलात्कारमा परेका थुप्रै बोस्नीयाली महिलाहरूले आफ्नो विवाह नहुने, समाजमा लज्जित हुनुपर्ने वा पीडकले बदला लिनसक्ने डरले आफूलाई साक्षीको रूपमा प्रस्तुत गरेनन् । सुनुवाई पूर्व, सुनुवाईको अवधि र सुनुवाईपश्चात् आफ्नो सुरक्षाको माग गरेर जोखिमको बाबजुद पनि कतिपय महिलाहरूले भने आफ्नो अभिव्यक्ति प्रकट गरेरै छाडे । नेपालमा साक्षीको सुरक्षाका लागि पर्याप्त कानून नभएकोले ज्यादतिका घटनाका प्रत्यक्षदर्शीका रूपमा महिलाहरू आफूलाई प्रस्तुत गर्न डराउनुपर्ने अवस्था छ । तसर्थ, सत्य-निरूपण तथा मेलमिलापसम्बन्धी कानूनमा पीडित तथा साक्षी दुवैको रूपमा महिलाका हकमा सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने प्रावधान समावेश गरिनु नितान्त आवश्यक छ ।

घ) **हननकर्ताको रूपमा महिला:** द्वन्द्वका बखत महिलाहरू पुरुषको दाँजोमा कम संख्यामा भए पनि कसुरदारको रूपमा समेत देखा परेका छन् । रूवाण्डामा करिब ३००० महिला (देशभरका १००,००० भन्दा अधिक आरोपितमध्ये) जाति हत्याको अपराधीको रूपमा अदालती कारवाही पर्खिरहेका वा अदालती कारवाहीमा परिसकेका छन् । श्रीलङ्कामा

ङ) **सिद्धान्तनिष्ठ व्यक्तिका रूपमा महिला:** विश्वव्यापीरूपमा महिलाहरूले संक्रमणकालीन न्यायको प्रकृया आरम्भ गर्न तथा त्यसलाई मद्दत गर्न सहयोगीसिद्ध हुनुका साथै यस्तो प्रकृया निर्माणका लागि संगठित भएर वकालत गरेका छन् । महिलाहरू “लड्नु पर्दा हतियार : सुरक्षा गर्नु पर्दा पाखुरा” दुवै ढङ्गले सुसज्जित हुन सक्छन् । युद्धग्रस्त समुदायमा महिलाहरू शान्ति तथा मेलमिलापका लागि सर्वश्रेष्ठ शक्ति मानिन्छन् ।

कम्बोडियामा महिलाहरूका ६२ वटा संस्थाहरूको एउटा सञ्जालले घरेलु हिंसासम्बन्धी कानूनको मस्यौदा तयार गर्न महिला मन्त्रालयसँग काम गरेको छ, तर यो मस्यौदा राष्ट्रिय सभामा अनिर्णित अवस्थामा छ । अहिले मूलतः नेपाली महिलाहरूको पहल संक्रमणकालीन अवस्था तथा तत्पश्चात् नागरिक तथा राजनैतिक मामिलाका साथै राज्यका अन्य संयन्त्रहरूमा महिलाहरूको समानुपातिक समावेशीतर्फ उन्मुख छ । यद्यपि महिला अधिकारकर्मीका समूहहरू तथा सञ्चार माध्यमले द्वन्द्वको समयमा र द्वन्द्वपश्चात् महिलाहरूको अवस्थाबारे यथेष्ट रूपमा उजागर गरेका छन् । जवाफदेहिता, दण्डहीनता तथा न्यायसम्बन्धी सवाललाई अघि बढाउन महिलाहरूको प्रत्यक्ष संलग्नतामा नागरिक समाजको पहलमा “जवाफदेही निगरानी समिति” गठन भएको छ । केही नविनतम पहलका रूपमा संविधानसभा निर्वाचनमा सहभागिता तथा निर्वाचनको पर्यवेक्षणका लागि महिलाहरूको समावेशी गठबन्धन जस्ता संक्रमणकालीन अवस्थामा महिलाहरूको स्थान सुरक्षित गर्न संगठित पैरवीसमेत भएका छन् । तथापि द्वन्द्व, संक्रमणकाल तथा तत्पश्चात लैङ्गिक न्याय सुनिश्चित गर्नका लागि एकल महिला, हिंसा तथा बेचबिखनबाट पीडित, आन्तरिक रूपमा विस्थापित, शरणार्थी तथा सबै विस्थापितको पुनरागमनका चुनौतिलाई सम्बोधन गर्नु अपरिहार्य छ ।

नेपालको सन्दर्भमा मेलमिलापमा महिलाहरू कसरी सहकर्मी हुन सक्छन्?

- ▶ प्रस्तावित सत्य-निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगको प्रारूप तयार गर्न तथा यसको कारवाहीमा अर्थपूर्ण तथा समानुपातिक संलग्नताको माग गरेर ।
- ▶ न्यायाधीश, अभियोजनकर्ता, कानून व्यवसायी तथा आयुक्तहरूलाई संक्रमणकालीन न्यायको संयन्त्रसम्बन्धी महिलाका सरोकार समावेश गर्न मञ्जुर गराएर ।
- ▶ संक्रमणकालीन न्यायको महत्व तथा यसको प्रकृत्यामा महिलाहरूको अपरिहार्य भूमिकाबारे सर्वसाधारणलाई सूचना प्रवाह गर्नका लागि सञ्चार माध्यमसँग सहकर्म गरेर ।
- ▶ प्रत्यक्ष व्यक्तिगत अनुभवका साथै इष्टमित्र तथा परिवारका सदस्यहरूको अनुभवसम्बन्धी प्रमाण उपलब्ध गराएर ।
- ▶ महिलाहरूलाई आफ्ना अनुभवसम्बन्धी आवाज बुलन्द गर्न सक्षम बनाएर र उनीहरूलाई मानसिक आघात र आफ्ना समुदायमा व्याप्त सामाजिक लाञ्छना गरिने विषयमा सम्मान गरेर ।
- ▶ पीडितका लागि सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न क्षतिपूर्तिको लैङ्गिक-विशेष नमुना तयार गरेर तथा उनीहरू एवं उनीहरूका परिवारको शीप, शिक्षा, स्याहार आदिमा पहुँचको प्रत्याभूति गरेर ।
- ▶ पुनर्कीकरणको प्रक्रियामा महिलाका विशेष आवश्यकतालाई ध्यान दिई उचित पुनर्कीकरण तथा पुनर्संगठन कार्यक्रम तय गरेर ।
- ▶ राष्ट्रियस्तरको सुनुवाई अवधिभर महिलाहरूको सुरक्षाका लागि अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि तथा घरेलु कानूनहरूको कार्यान्वयनका लागि रणनीतिमूलक वकालत गरेर ।
- ▶ महिलाहरूलाई सबै तहमा शान्ति, न्याय तथा मेलमिलापको सही र दिगो माध्यमको रूपमा पहिचान गर्दै आवश्यक सहयोग प्रदान गरेर ।

श्रोत:

ब्लूमफिल्ड, डेभिड, टेरेसा बार्न्स एण्ड लुक ह्युस, रिक्निस्लिएसन आफ्टर भायलेन्ट कन्फ्लिक्ट: ए ह्याण्ड बुक । स्कटहोल्म, स्विडेन: ईन्टरन्याशनल ईस्टिच्यु फर डेमोक्रेसी एण्ड ईलेक्ट्रोल अस्तिस्टेन्स

क्रोकर, डेभिड ए । “टूत कमिशनस, ट्रान्जिसलन जस्टिस, एण्ड सिभिल सोसाईटी ।” टूत भी. जस्टिस: द मोरल ईफिक्वासी अफ टूथ कमिशनस: साउथ अफ्रिका एण्ड वियोगण्ड । ईडिएस रोवर्ट आई. रोथवर्ग एण्ड डेनिस थमसन । प्रिन्सटन, एन.जे: प्रिन्सटन युनिभर्सिटी प्रेश, २००५

जर्ज युलरिच लुईस क्राव बोसरप, ईडिएस ह्युमन राईट्स फर डेभलपमेन्ट: रिप्याट्रिएशनस: रिड्रेसिङ्ग पास्ट रड्स, क्लुवर ल ईन्टरन्याशनल, नर्डिक ह्युमन राईट्स पब्लिकेशनस, ओस्लो, २००३

ईन्टरन्याशनल कमिटीअफ द रेड क्रस । “ओमन एण्ड वार: ईन्टरन्याशनल ह्युमनेटेरियन ल ।” फ्याक्ट सिट । जेनेभा: आई.सि.आर.सि २००१
ओलिभिया बेनेट, जो बेस्ली, किट्टि वारनक, आर्मस टु फाईट: आर्मस टु प्रोटेक्ट, ओमन स्पिक आउट अवाउट टूथ, पानोस, लण्डन १९९५
पिटर्स, मालिन “ट्रेडिसनल जस्टिस अन ट्रायल: रुल अफ ल ।” डरवन, साउथ अफ्रिका: सेन्टर फर सोसियो लिगल स्टडिज, एन.डी
“टूथ कमिशनस एण्ड एन.जि.ओ: द ईसेन्सियल रिसेसनसिप ।” ओकेजनल पेपर । न्यूयोर्क: द ईन्टरन्याशनल सेन्टर फर ट्रान्जिसलन जस्टिस, २००४

युनाईटेड नेशन्स, ओमन, पिस एण्ड सेक्युरिटी: स्टडि सवमिटेड वाई द सेक्रेटरी जनरल परसूप्रेंट टू सेक्युरिटी: काउन्सिल रेजुलुसन १३२५ (२०००) न्यूयोर्क: यु.एन

युनाईटेड नेशन्स डेभलपमेन्ट फण्ड फर ओमन । “ओमन, वार, पिस एण्ड जस्टिस ।” न्यूयोर्क: युनिफेम, २००४

भ्यान नेस, डान एण्ड क्याथरिन क्रोकर । “रेस्टोरेटिभ जस्टिस: डेफिनेशन, प्रिन्सिपलस, भ्यालुज एण्ड गोल्स” वासिङ्टन डि.सी: पि.एफ.आई सेन्टर फर जस्टिस एण्ड रिक्निस्लिएसन, २००३

संचारको भूमिका

संचारले कस्तो भूमिका खेल्न सक्दछ?

- ▶ प्रस्ताव १३२५ र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, सिद्धान्त, प्रतिबद्धता तथा राष्ट्रिय घोषणाहरूलाई संचार माध्यममार्फत प्रकाशमा ल्याई जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने ।
- ▶ आम जनतालाई संविधानसभाको महत्व, नयाँ संविधान र जीवनमा यसको प्रयोगको बारेमा बुझाउने ।
- ▶ नयाँ नेपाल निर्माणको लागि संविधानसभा महत्वपूर्ण अवसर हो । महिलाको समानुपातिक प्रतिनिधित्व र भिन्न सहभागिता खातिर संचार वकालतको लागि यो एउटा मुख्य मुद्दा हुन सक्दछ ।
- ▶ परम्परागतरूपमा सीमान्तीकृत क्षेत्रका जनताको आवाजहरू सुनिएको सुनिश्चित गर्दै पत्रकारिताको कुशल अभ्यास मार्फत् सरकारको निरीक्षण गर्न सक्दछ ।
- ▶ ग्रामीण क्षेत्र, विपन्न समुदाय, अशिक्षित तथा सीमान्तीकृत समूहमा पुगेर उनका आवाजलाई राष्ट्रिय मुद्दाको रूपमा स्थापित गर्ने । संचारमाध्यमले नयाँ संविधान निर्माण र राज्यको रूपान्तरणका प्रक्रियामा प्रभावकारी रूपमा तिनको सहभागिता प्रबर्द्धन गराउन सक्दछ ।
- ▶ समाजमा महिलाको पहिचान एवं सकारात्मक विभेदको नीति अवलम्बनको प्रत्याभूति गर्ने वातावरण निर्माण गर्न सक्छ । सञ्चारमाध्यमले महिलाको सकारात्मक छवि तथा महिलाले द्वन्द्व समाधान/व्यवस्थापनमा पुऱ्याएको सकारात्मक योगदान बारे प्रस्तुत र प्रोत्साहन गर्न सक्दछ ।
- ▶ समाचार, विचार, बहस, हाजीरीजवाफ, बृत्तचित्र, जिज्ञल, स्पट आदि कार्यक्रममा यी मुद्दालाई सिर्जनात्मक ढंगबाट प्रस्तुत गर्ने, स्थान वा समय बढी दिने र उनका आवाजलाई प्रत्यक्षरूपमा समेट्ने क्रमलाई बढाउन सक्छ । संचारमाध्यमले समुदायलाई भेला गराएर संवैधानिक प्रक्रियामा छलफल गरी प्रकाशन-प्रसारण गर्नेजस्ता विशेष कार्यक्रम बनाएर जनचेतना अभिवृद्धिको अभियान चलाउन सक्दछ ।
- ▶ आचारसंहिता निर्माण र पालनामा दबाब, अनुगमनलगायत समग्र प्रक्रियाका अनुगमन गरी सार्वजनिक गर्न सक्दछ, उद्धारकर्ताको भूमिका खेल्न सक्दछ ।
- ▶ हालको संक्रमणकालीन अवस्थामा प्रस्ताव १३२५ अनुरूप द्वन्द्व समाधान/व्यवस्थापनका हरेक प्रक्रियामा महिला सहभागिता भए-नभएको अनुगमन गरी रिपोर्टिङ तथा बहस सञ्चालन गरेर योगदान पुऱ्याउन सक्छ ।

महिला, शान्ति र सुरक्षाको सम्बन्धमा लेख्न सकिने केही विषय, प्रस्तुति र सामाग्री:

- ▶ समग्र प्रक्रियामा कस्तो प्रकारको संयन्त्रहरू अपनाइएका छन्, संविधान निर्माण गर्ने निकायमा महिलाको प्रतिनिधित्वको बारेमा छलफल परामर्श भयो-भएन, महिला अधिकार र उनीहरूको विचार संलग्न गराइयो कि गराइएन, महिलाहरूसँग छुट्टै बैठक भयो कि भएन भनेर रिपोर्टिङ्ग गर्ने ।
- ▶ लडाइँले विक्षिप्त भएको जिन्दगी लिएर घर आउने पुरुषहरूबाट महिलाले भोगेका हिंसा र पीडा तथा परिवार र समुदायलाई ठीक भएर अगाडि बढ्नको महिलाहरूले गरेको योगदान बारे रिपोर्टिङ्ग गर्ने ।
- ▶ छलफल/प्रशिक्षण कार्यक्रममा लैङ्गिक अवधारणालाई समेटिएको छ, छैन र सुरक्षा र संरक्षणको विषयमा कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको छ, छैन मूल्यांकन गरी रिपोर्ट गर्ने ।
- ▶ सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन मस्यौदा प्रक्रियामा लैङ्गिक चासो लाई उचित रूपमा ध्यान दिई पहिचान गरिएको विषय तथा महिलाहरूसँग कस्तो प्रकारको छलफल परामर्श गरियो भनेर अनुगमन गर्ने ।
- ▶ सम्बन्धित सरकारी प्रतिनिधि/अधिकारीसँग द्वन्द्वले महिलालाई कस्तो असर पारेको छ? शान्तिको टेबुलमा महिलाको प्रतिनिधित्व बढाउन उनीहरूको रणनीति कस्तो छ? र संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद १३२५ प्रस्ताव उनीहरूको काममा कतिको सान्दर्भिक छ? भनेर अन्तर्वार्ता लिने ।
- ▶ संयुक्त राष्ट्रसंघको लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्ने विशेष प्रतिबद्धताको सन्दर्भमा संयुक्त राष्ट्र संघ शान्तिस्थापना टोली र शान्ति निर्माण अभियानमा महिलाहरूको के कस्तो भूमिका रह्यो रिपोर्ट गर्ने ।
- ▶ नेपालका महिलाहरूलाई संयुक्त राष्ट्रसंघ सुरक्षा परिषद १३२५ प्रस्ताव किन र कसरी महत्वपूर्ण छ र उनीहरूले कसरी यसको लागि वकालत गर्न सक्दछन् वा स्थानीय समुदायमा प्रस्तावमाथि कसरी सक्रियताको साथ काम गर्ने भनेर विश्लेषणात्मक रिपोर्ट तयार गर्ने ।
- ▶ क्याम्पमा भएका पूर्व लडाकु महिलाहरूको विभिन्न आवश्यकतालाई ध्यान दिइयो कि दिइएन? त्यहाँ सामान्य स्वास्थ्य वा सरसफाइको सुविधा छ, छैन? पुनर्स्थापना र प्रमाणीकरण गर्दा कुनै प्रकारको भेदभाव भयो कि भएन? भन्नेमा अनुसन्धानात्मक प्रतिवेदन तयार पार्ने ।
- ▶ महिलाहरूले द्वन्द्वको बेला र द्वन्द्वपश्चात् समुदायको साथै नीति निर्माण तहसम्म खेलेका विभिन्न भूमिकाहरूको साथसाथै महिलाहरूको सकारात्मक सहभागिता र योगदानलाई प्रकाश पार्ने ।
- ▶ वर्षौंको द्वन्द्वपछि महिला र पुरुषहरू आफ्नो समुदायमा फर्कदा भोगेका विभिन्न चुनौतीहरू, परिवार र फर्किएका पूर्व लडाकुबीचको तनाव र युद्धको परिणामस्वरूप वृद्धि भएका घरेलु हिंसाका घटनाहरूको अनुसन्धान एवं प्रकाशन-प्रसारण गर्ने ।
- ▶ द्वन्द्वको समयमा महिलाहरूले हासिल गरेका नयाँ सीप तथा नेतृत्व गुणहरूबाट आमा, श्रीमतीजस्ता परम्परागत भूमिकामा फर्कदा आइपर्ने चुनौती तथा कठिनाइहरू ।
- ▶ पुनर्स्थापन र प्रमाणीकरण प्रक्रियामा महिलाहरूको सहभागिता तथा सम्पूर्ण शान्तिवार्तामा लैङ्गिक अवधारणा समाहित विषयहरू ।
- ▶ संयुक्त राष्ट्रसंघका दूतहरू, मिसन प्रतिनिधि तथा अन्य राष्ट्रिय कुटनीतिज्ञहरूसँग उनीहरूको मिसन योजना, लैङ्गिक दक्ष व्यक्ति आदिको सम्बन्धमा अन्तर्वार्ता लिने ।
- ▶ पुरुष तथा युवाहरूसँग द्वन्द्वको समयमा र हाल उनीहरूको श्रीमती/आमा/दिदी/बहिनी आदिले खेलेका महत्वपूर्ण भूमिकाहरूको बारेमा अन्तर्वार्ता लिने ।

महिला, शान्ति र सुरक्षाको विषयमा समाचार सम्प्रेषणको लागि प्रयोग गर्न सकिने केही महत्वपूर्ण पर्वहरू:

मार्च ८, अन्तर्राष्ट्रिय महिला दिवस: यो विश्वभरिको महिला समूहहरूले मनाउने पर्व हो। यो दिवस संयुक्त राष्ट्रसंघले पनि मनाउँदछ र थुप्रै देशहरूमा राष्ट्रिय बिदा दिइन्छ। बढ्दो महिला आन्दोलनलाई विश्वव्यापी संयुक्त राष्ट्रसंघीय महिला सम्मेलनले ऊर्जा प्रदान गरेको छ र महिला अधिकार, आर्थिक र राजनैतिक सहभागिताको लागि माग गर्न समन्वयात्मक प्रयासले न्याली आयोजना गर्न पनि मद्दत पुऱ्याएको छ। बढ्दो रूपमा, अन्तर्राष्ट्रिय महिला दिवसलाई हासिल भएका प्रगतिहरू पुनरावलोकन गर्ने, परिवर्तनको लागि आह्वान गर्ने र साहस र दृढताको सम्मान गर्ने तथा महिला अधिकारको इतिहासमा सामान्य महिलाहरूले खेलेको विशिष्ट भूमिकाहरूको सम्मान गर्ने समय हो।

सेप्टेम्बर २१, अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति दिवस: संयुक्त राष्ट्रसंघबाट सन् १९८१ मा स्थापना भएको हो, अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति दिवस पहिलो पटक सेप्टेम्बर १९८२ मा मनाइएको थियो। यो पर्वले व्यक्ति, संघ संस्था र राष्ट्रलाई संयुक्त रूपले शान्तिको लागि वास्तविक रूपमा काम गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ। अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति दिवसलाई विश्वभरका बालबालिकामाथि अहिंसा र शान्तिको संस्कृतिको दशक २००१-२०१० को रूपमा पनि लिइन्छ।

अक्टोबर ३१, संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ अनुमोदन भएको वार्षिकोत्सव: संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ यस्तो अमूल्य दस्तावेज हो, जसले पहिलो पटक महिला र बालिकामा सशस्त्र द्वन्द्वले पारेको असर र द्वन्द्व रोकथाम, शान्ति स्थापना/मध्यस्थता, द्वन्द्व समाधान र शान्ति निर्माणमा उनीहरूले पुऱ्याएको योगदानको कदरलाई सम्बोधन गरेको छ। महिला समूह तथा विश्वभरका नागरिक समाजले विभिन्न कार्यक्रम आयोजना गरेर संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव १३२५ अनुमोदन भएको दिवस मनाउँछन् र यसको पूर्ण कार्यान्वयनको लागि ध्यानाकर्षण गराउँदछन्।

नोभेम्बर २५ देखि १० डिसेम्बर, महिलाविरुद्ध हिंसामा १६ दिवसीय अभियान: यो अभियान विश्वव्यापी रूपमा महिला आन्दोलन र महिलाविरुद्ध हिंसा समाप्त गर्ने नेटवर्कको संज्ञा हो। यो विश्वभरिको सयौं देशहरूमा संचार कार्यक्रम, विरोध प्रदर्शनी, सम्मेलनजस्ता विभिन्न प्रकारका कार्यक्रमहरू प्रदर्शन र प्रस्तुत गरेर मनाइन्छ। १६ दिवसीय अभियानको पहिलो दिन २५ नोभेम्बरलाई महिलाविरुद्ध हिंसा उन्मूलन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको रूपमा लिइन्छ र अन्तिम दिन १० डिसेम्बरलाई १९४८ मा मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणा गरी स्वीकार गरेको रूपमा मनाइन्छ। यो १६ दिनको अवधिभर सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरू र गैरसरकारी संस्थाहरूले महिलाविरुद्धको हिंसाको विभिन्न पक्ष र आयामहरूमाथि जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू आयोजना गर्दछन्।

तीज: अगष्ट महिनामा पर्ने तीज नेपाली हिन्दू महिलाहरूको लागि विशेष दिन हो। यो पर्व श्रीमानको दीर्घायुको लागि महिलाहरूले ब्रत बसेर मनाउँछन् तर अहिलेका दिनहरूमा यसलाई सँगै बसेर रमाइलो गर्ने पर्वको रूपमा पनि लिइन्छ। यस दिनलाई महिलाको शक्ति, वीरता र परिवारलाई संयुक्त राख्न उनीहरूले पुऱ्याएको योगदानको सम्मान गर्ने दिनको रूपमा लिन सकिन्छ।

आमाको मुख हेर्ने: मूख्यतः हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले यो दिन आफ्ना आमालाई सम्मान गर्ने दिनको रूपमा लिन्छन् र उनलाई श्रद्धा अर्पण गर्छन्। यो दिनलाई आमाको योगदान र भूमिकाको बारेमा स्मरण तथा सम्मान गर्ने दिनको रूपमा मनाउन सकिन्छ। अन्य धर्म, जातजाती, समुदायमा रहेका मातृ शक्तिलाई सम्मान गर्ने दिनहरूलाई पनि यसमा समेट्न सकिन्छ।

श्रोत:

१३२५ मिडिया किट, ईन्टरन्याशनल ओमेन्स ट्रिब्युन सेन्टर, २००६

ईनक्लुसिभ सेक्युरिटी सस्टेनेबल पिस ए टुलकिट फर एडभोकेसी एण्ड एक्शन: ईन्टरन्याशनल अलर्ट एण्ड ओमन वेजिङ्ग पिस, २००४

सेक्युरिटी काउन्सिल १३२५ एनोटेटेड एण्ड एक्सप्लेन्ड, यूनिफेम

महिला, शान्ति र सुरक्षा सम्बन्धी थप जानकारी पाउन सकिने केही वेबसाईटहरू:

Inclusive Security, Sustainable Peace:

A Toolkit for Advocacy and Action

http://www.huntalternatives.org/pages/87_inclusive_security_toolkit.cfm

Initiative for Inclusive Security (formerly known as Women Waging Peace)

http://www.huntalternatives.org/pages/7_the_initiative_for_inclusive_security.cfm

NGO working Group on Women, Peace and Security

www.womenpeacesecurity.org

Fiji Women's Crisis Centre

www.fijiwomen.com

Peace Women (Women's International League for Peace and Freedom)

www.peacewomen.org

Commission on women and Development (CWD)

www.dgdc.be/en/topics/gender/index.html

Women's Commission for Refugee Women and Children

www.womenscommission.org

Humanitarian Assistance, Peace and Security Program

www.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.nsf/vall/

HAGUE APPEAL for PEACE

www.peaceboat-us.org

The Peace Building Fund

www.acdi-cida.gc.ca/cida_ind.nsf/d86cbc87319a898c8

UNIFEM

www.unifem.org/ http://www.womenwarpeace.org/csw/1325_home.htm

United Nations Women Peace and Security

www.womenwatch/daw/public/eWPS.pdf

Women's Action for New Directions

www.wand.org

Rojas, Catalina. In the Midst of War: Women's Contribution to Peace in Colombia

www.womenwaginpeace.net/content/articles/colombiaFullCaseStudy.pdf

International Women's Tribune Centre

www.iwtc.org

Women's Equal Participation in Conflict Prevention, Management and Conflict

Resolution and in Post Conflict Peace Building

Femmes Africa Solidarite (FAS) (Africa)

www.fasngo.org/

www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw48/ac-wp-auv.pdf

International Alert

www.international-alert.org

Women Peace and Security, Study submitted by Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1325 (2000)

www.un.org/womenwatch/daw/public/eWPS.pdf

Negotiating the Transition to Democracy and Reforming the Security Sector

www.womenwaginpeace.net/content/articles/SouthAfricaSecurityFullCaseStudy.pdf

The Beijing Platform for Action

www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/plat1.html

Women War and Peace

www.womenwarpeace.org/csw/1325_home.htm

The Gender Dimension of Post Conflict Reconstruction

www.wider.unu.edu/conference/conference-2004-1/conference%202004-1-papers/Zuckerman-Greenberg-0206.pdf

Mainstreaming a Gender Perspective in Multidimensional Peace Operations

www.peacekeepingbestpractices.unlb.org/Nbestpractices.asp?bpr_id=3011

Human Rights Watch, Women's Human Rights

www.hrw.org/women/html

UN Commission on the Status of Women

www.un.org/womenwatch/daw/csw/

UN Committee Against Torture

www.unhchr.ch/html/menu2/6/cesr.html

महिला, शान्ति र सुरक्षामा कार्यरत केही राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू

वियोण्ड बेईजिङ्ग कमिटी

फोन नं.: ९७७-०१ -५५३०८८०/५५२००५४
ईमेल: beyondbeijing@wlink.com.np

यातना पीडित सरोकार केन्द्र

फोन नं.: ९७७-०१ -४३७३९०२/४३७३४८६
वेबसाईट: www.cvict.org.np

नेपालमा बाल श्रमीक (सिवीन)

फोन नं.: ९७७-०१ -४२७८०६४/४२८२२५५

सि.ए.सि नेपाल

फोन नं.: ९७७-०१ -४४३७५०८६/४३७८०३५
ईमेल: cac_nepal@cac_nepal.wlink.com.np,
cac_nepal@hotmail.com

दिदी बहिनी

फोन नं.: ९७७-०१ -४२२६७५३
वेबसाईट: www.didibahini.org

महिला कानून तथा विकास मञ्च

फोन नं.: ९७७-०१ -४२२६८३३/४२६६४९५
ईमेल: www.fwld.fwld@wlink.com.np

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

फोन नं.: ९७७-०१ -४२७८७७०
वेबसाईट: www.inseconline.org

ईह्रिकन

फोन नं.: ९७७-०१ -४२३९०७९
वेबसाईट: www.ihricon.org

जागरण नेपाल

फोन नं.: ९७७-०१ -४२९९४३९
वेबसाईट: www.jagaranepal.org

कानुनी सहायता तथा परामर्श केन्द्र (ल्याक)

फोन नं.: ९७७-०१ -५५४३९९९/५५४२९९९
वेबसाईट: www.laccnepal.com

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

फोन नं.: ९७७-०१ -५५२९६५९/५५२५८४२
वेबसाईट: www.nhrc-nepal.org

नेपाल बाल संगठन

फोन नं.: ९७७-०१ -४४९९२०२/४४९०८४४
वेबसाईट: www.nhrc-nepal.org

साथी

फोन नं.: ९७७-०१ -५५५४५६०/५०००६३
ईमेल: saathi.ktm@gmail.com

संचारिका समुह

फोन नं.: ९७७-०१ -५५३८५४९/५५४६७९५
ईमेल: sancharika@wlink.com.np

साउथ एशिया पार्टनरसिप नेपाल (साप नेपाल)

फोन नं.: ९७७-०१ -४२२३२३०/४२२३०५०
वेबसाईट: www.sapnepal.org

मानव अधिकारको लागि एकल महिला समुह

फोन नं.: ९७७-०१ -४४४६०२०
वेबसाईट: www.whr.org.np

महिला सुरक्षा दवाव समुह

फोन नं.: ९७७-०१ -४४९९८४५
ईमेल: wspg@mail.com.np

महिला पुनर्स्थापन केन्द्र

फोन नं.: ९७७-०१ -२९२३९२४/२९२३९३६
वेबसाईट: www.worecnepal.org

शान्तिको लागि संयुक्त अभियान (कोक्याप)

फोन नं.: ९७७-०१ -४२६५९४३/४२६०४९८
वेबसाईट: www.cocap.org.np

शान्तिको लागि साथीहरू

फोन नं.: ९७७-०१ -४४८०४०६
वेबसाईट: www.friendsforpeace.org.np

नागरिक आवाज

फोन नं.: ९७७-०१ -५५३६०४८/५५५३८०९
वेबसाईट: www.nagarikaawaz.org.np

राष्ट्रिय शान्ति अभियान

फोन नं.: ९७७-०१ -४२९५९४२/४२९५९४३
वेबसाईट: www.campaign.org.np

शान्ति मालिका

फोन नं.: ९७७-०१ -२३९०७९
वेबसाईट: www.ihricon.org

(श्रोत: युनिफेम, ए च्यापिड स्क्यान, अर्गनाईजेशन्स वर्किङ्ग अन विमेन एण्ड पिस ईन नेपाल, २००६)